

Το Νέο Μέσα στο Παλαιό ως Προϋπόθεση για ένα Εναλλακτικό Μοντέλο Ανάπτυξης

Στην πορεία της εξέλιξης από ένα κοινωνικό σχηματισμό σ' ένα άλλο, δόθηκε μέχρι σήμερα μεγάλη σημασία στη στιγμή της τελικής ρήξης, όπου όλες οι κοινωνικές αντιθέσεις βρίσκονται σε έξαρση, ή από την άλλη υπερτονίστηκε η μεταρρυθμιστική διαδικασία.

Πολύ λιγότερο μελετήθηκε, τουλάχιστον από τη μαρξιστική παράδοση, η μεταμόρφωση των κοινωνικοοικονομικών σχέσεων μέχρι τη στιγμή της έκρηξης, όπου για μια μεγάλη περίοδο, στην αρχή περιθωριακά και αργότερα με μεγαλύτερη ένταση, είχαμε τη συνύπαρξη δύο κοινωνιών.

Η ύπαρξη μιας άλλης κοινωνίας, μέσα στην κυρίαρχη κοινωνική δομή, ήταν αρκετά εμφανής στην πορεία της μετάβασης από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό. Η αστική επανάσταση κατ' αρχάς δεν ήταν κατά κύριο λόγο αποτέλεσμα¹ της αντιπαράθεσης των δουλοπαρόικων εναντίον των βαρώνων και των καλφάδων εναντίον των αφεντικών της συντεχνίας, όπως αντίστοιχα η φεουδαρχική κοινωνία δεν ήταν μόνο αποτέλεσμα της επανάστασης των σκλάβων και των πληβείων. Η φεουδαρχική και η αστική κοινωνία δεν προέκυψαν δηλαδή από την αντιπαράθεση των βασικών κοινωνικών τάξεων των κοινωνιών αυτών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η αντιπαράθεση δεν συνέβαλε στην μετάβαση.

Η αστική τάξη για παράδειγμα ήταν ένας "εξωτερικός εχθρός", σε σχέση με τις βασικές κοινωνικές τάξεις της κοινωνίας που ανέτρεψε, δεν ήταν όμως ένας επιδρομέας. Αναπτύχθηκε δηλαδή δίπλα στις κεντρικές κοινωνικές τάξεις, στην αρχή περιθωριακά και αργότερα σε συμμαχία² με κάποιες απ' αυτές οδήγησε στο συνολικό κοινωνικό μετασχηματισμό. Η αστική τάξη είχε οικοδομήσει τις δικές της βάσεις πριν τη στιγμή της έκρηξης, η οποία ήταν το χρονικό (κοινωνικό) όριο όπου η συνύπαρξη δύο κοινωνιών ήταν αδύνατο να συνεχιστεί και η αντίθεση θα λυνόταν βίαια. Ήταν δηλαδή η στιγμή που οι νέες κοινωνικές δομές για να αναπτυχθούν περισσότερο έπρεπε να επιβάλλουν³ την κυριαρχία τους στο συνολικό κοινωνικό επίπεδο και οι παλιές αποτελούσαν φρένο⁴ γι'

Ο Χάρης Ναξάκης είναι Διδάκτωρ Οικονομικών Επιστημών

αυτήν την ανάπτυξη.

Έτσι οι εμπορικές συναλλαγές⁵, για παράδειγμα, δεν εμφανίστηκαν με την κατάρρευση του φεουδαλισμού, αντίθετα μάλιστα είχαν αναπτυχθεί ήδη από τον 12ο αιώνα (βλέπε το ρόλο των σταυροφοριών), όπως επίσης και οι χρηματοοικονομικοί θεσμοί. Η Βενετία είναι ο τόπος καταγωγής των χρηματοοικονομικών θεσμών του καπιταλισμού (πιστωτικές συναλλαγές, ναυτασφάλεια κ.λπ), ενώ στη Φλωρεντία⁶ είχαμε μια εντυπωσιακή ανάπτυξη των τραπεζικών εργασιών. Οι έμποροι είχαν σχηματίσει ήδη από τον 13ο αιώνα συντεχνίες (π.χ. Χανσεατικοί σύνδεσμοι εμπόρων στην Γερμανία), ενώ η τάξη των μισθωτών εμφανίστηκε μέσα στην καρδιά του φεουδαρχικού συστήματος, μέσω του συστήματος της ανάθεσης⁷ (οι έμποροι τους εφοδίαζαν με τα κατάλληλα εργαλεία και τις πρώτες ύλες για να παράγουν μια παρτίδα προϊόντων). Η επέκταση τελικά του νέου μέσα στο παλαιό-μισθωτή σχέση, εμπορικές συναλλαγές, χρηματοοικονομικοί θεσμοί, αλλά και η θρησκευτική⁸ (ιδεολογική) μεταρρύθμιση (Λούθηρος, Καλβίνος) - αποτέλεσαν αναγκαία προϋπόθεση για τη μετάβαση από τη φεουδαρχία στον καπιταλισμό.

Η ανερχόμενη αστική τάξη απέκτησε μέσα παραγωγής, γνώση και τεχνολογία κατά την διάρκεια της φεουδαρχικής περιόδου. Ιδιαίτερα όσον αφορά το ζήτημα της γνώσης πρέπει να τονίσουμε την μεγάλη συμβολή των επιστημονικών ανακαλύψεων των Κοπέρνικου, Κεπλερ, Γαλιλαίου, μεταγενέστερα του Νεύτωνα, κ.λπ.

Η μαρξιστική παράδοση θεώρησε ότι η ανατροπή της αστικής κοινωνίας θα προέλθει κυρίως από την κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας⁹, της πάλης στο πολιτικό πεδίο για την ηγεμονία, σε συνδυασμό με την όξυνση της ταξικής πάλης, του διεκδικητικού αγώνα στο επίπεδο του μισθού, τη διαμόρφωση δηλαδή καλύτερων όρων για την πώληση του εμπορεύματος εργατική δύναμη. Η πάλη όμως γύρω από την αξία του εμπορεύματος εργατική δύναμη, για μισθολογικές αυξήσεις και νομοθετικές ρυθμίσεις, η αναδιανομή του παραγόμενου πλούτου, είναι μεν απαραίτητη αλλά διεξάγεται πάντα μέσα στα πλαίσια της υφιστάμενης κοινωνικοπολιτικής ηγεμονίας της κυρίαρχης τάξης, από μόνη της είναι οικονομισμός. Οδηγεί στην καλύτερη περίπτωση σε μια σοσιαλδημοκρατική ρύθμιση, όπου οι κοινωνικοί αγώνες ενσωματώνονται στο κράτος, σε μια διεκδίκηση περισσότερων καταναλωτικών προϊόντων, χωρίς να τίθεται το ερώτημα τι είδους προϊόντα, χωρίς να εξετάζεται αν η ποσοτική αυτή συσσώρευση καταστρέφει τον άνθρωπο και τη φύση.

Ο ταξικός διεκδικητικός αγώνας για την αύξηση του μεριδίου των μισθών σε σχέση μ' αυτό των κερδών, από μόνος του δεν οδηγεί στον κοινωνικό μετασχηματισμό, αλλά πολλές φορές αναπαράγει, ανανεώνει και εξυγιαίνει τον καπιταλισμό. Η κατάκτηση της πολιτικής εξουσίας από την άλλη, χωρίς τους αναγκαίους κοινωνικοοικονομικούς μετασχηματισμούς, είτε οδηγεί, όπως έδειξε η εμπειρία των ανατολικών κοινωνιών στην οικοδόμηση γραφειοκρατικών δομών,

είτε σε ένα κοινοβουλευτικό ρεφορμισμό, που διαμέσου της παρέμβασης στο επίπεδο της εξουσίας, του κράτους, επιδιώκει σταδιακές αλλαγές.

Η μαρξιστική λοιπόν παράδοση¹⁰ υποτίμησε την αναγκαιότητα οικοδόμησης θεσμών - κοινωνικών και παραγωγικών - μια παράπλευρη κοινωνία μέσα στην κυρίαρχη, την κοινωνία των "πολιτών" απέναντι στην κοινωνία του κράτους. Δεν έδωσε έτσι την πρέπουσα σημασία το ιστορικό γεγονός ότι οι υλικές προϋποθέσεις της μετάβασης προϋπάρχουν, πολύ πριν την πραγματοποίησή της, μέσα στο σώμα της παλιάς κοινωνίας. Υπερτίμησε¹¹ δηλαδή την κεντρική πολιτική σύγκρουση, τη βίαιη κατάληψη της εξουσίας, ταυτίζοντας την πολιτική¹² με την κοινωνική¹³ επανάσταση και θεωρώντας τις καθημερινές κατακτήσεις των εργαζομένων ως οικειοθελή παραχώρηση δικαιωμάτων από τους καπιταλιστές, ως ενσωμάτωση, τη στιγμή που ήταν πραγματικές κατακτήσεις (μείωση ωραρίου, κοινωνική ασφάλιση, δωρεάν δημόσια παιδεία, δημοκρατικά δικαιώματα), κάτω βέβαια από την ηγεμονία των κυρίαρχων τάξεων.

Στη σοσιαλδημοκρατική της έκφραση αυτή η αντίληψη (βλέπε Μπέρνσταϊν) υπερτίμησε τις καθημερινές αυτές κατακτήσεις, θεωρώντας ότι η ριζική μετάβαση είναι ανέφικτη και οι "κατώτερες" τάξεις πρέπει να συνεργαστούν ανταγωνιστικά¹⁴ με τις κυρίαρχες για να πετύχουν μεταρρυθμίσεις.

Η διαδικασία όμως της μετάβασης προϋποθέτει την ενότητα του ταξικού διεκδικητικού αγώνα (μυθολογικές και κοινωνικές διεκδικήσεις, κ.λπ) με την πάλη για την πολιτική εξουσία (τις αλλαγές δηλαδή στο συνολικό πολιτικό πλαίσιο) και την οικοδόμηση κοινωνικών και παραγωγικών θεσμών πέρα από τους κρατικούς θεσμούς (μια παράλληλη αυτοθεσμιμμένη¹⁵ κοινωνία στηριζόμενη σε εναλλακτική¹⁶ χρήση της τεχνολογίας).

Στο ερώτημα λοιπόν, κοινωνική ή πολιτική επανάσταση - πρώτα η πολιτική επανάσταση, η κατάληψη της εξουσίας, και μετά η κοινωνική αλλαγή ή αντίστροφα - η απάντηση είναι η άρνηση του ίδιου του ερωτήματος, στο βαθμό που υπάρχει μια αδιάσπαστη ενότητα των πολιτικών και των κοινωνικών αλλαγών. Η κοινωνική επανάσταση, οι καθημερινές κοινωνικές κατακτήσεις, είτε αυτές αφορούν τους μυθολογικούς αγώνες και τα δημοκρατικά δικαιώματα (ελευθερία στην έκφραση, δικαίωμα στο εκλέγειν και εκλέγεσθαι κ.λπ), είτε την ανάπτυξη συνεργατικών- αυτοδιαχειριστικών μορφών παραγωγής, από μόνες τους δεν αρκούν. Και αυτό γιατί οι μυθολογικές κατακτήσεις και η διεύρυνση των δημοκρατικών δικαιωμάτων δημιουργούν μεν ευνοϊκούς συσχετισμούς δύναμης για τις κυρίαρχουσες τάξεις, αλλά η κοινωνικοπολιτική ηγεμονία¹⁷ παραμένει στις κυρίαρχες τάξεις.

Από την άλλη η δημιουργία αυτοδιαχειριστικών μορφών παραγωγής και πολιτιστικής δημιουργίας οργανωμένων στη βάση της άμεσης δημοκρατίας - οι αλλαγές δηλαδή στο μικροεπίπεδο πέρα από τους κρατικούς θεσμούς - δεν μπορούν να υπερβούν απόλυτα, αλλά μόνο μερικά, τους νόμους της αγοράς και τις εμπορευματικές σχέσεις. Η οικοδόμηση και η επέκταση σε τοπικό επίπεδο μορ-

φών κοινωνικής αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης, ο διαχωρισμός από την εξουσία και τους μηχανισμούς της, θα συναντήσει στο δρόμο του τους κρατικούς θεσμούς, την ανάγκη σύγκρουσης μ' αυτούς και τις κοινωνικές ομάδες που τους στηρίζουν. Η τοπική, στο μικροεπίπεδο, χειραφέτηση από την κεφαλαιοκρατική κοινωνία, στη βάση της οικοδόμησης ενός συνεταιριστικού-κοινοτικού τρόπου παραγωγής και ζωής, με άμεση δημοκρατία και αυτοθέσμιση, σε μια περίοδο καθολικοποίησης της μισθωτής σχέσης και του εμπορεύματος¹⁸, απαιτεί και μακροκοινωνικές αλλαγές, οδηγεί δηλαδή την αντιπαράθεση και στο επίπεδο του κράτους, στο συνολικό κοινωνικό επίπεδο. Η χειραφέτηση από την αστική κοινωνία στη βάση ενός απλού διαχωρισμού σε τοπικό επίπεδο δεν είναι εφικτή, αλλά είναι ταυτόχρονα απαραίτητη στην προοπτική ενός μακροκοινωνικού διαχωρισμού. Η πολιτική ως "τέχνη"¹⁹ θα είναι δυστυχώς αναγκαία για μεγάλη ακόμα ιστορική περίοδο, η αδιαφάνεια της πολιτικής εκπροσώπησης θα συνυπάρχει με την αμεσότητα της κοινωνικής αυτοοργάνωσης.

Στο ερώτημα λοιπόν, κατάληψη της κεντρικής εξουσίας η οικοδόμηση κοινωνικών κέντρων εξουσίας σε τοπικό επίπεδο, η απάντηση μπορεί να είναι: η κατάκτηση της εξουσίας θα συνεχίσει να είναι ένα προαπαιτούμενο για μια ριζική κοινωνική αλλαγή, αλλά διαμέσου της καταστροφής της, της διάλυσης της συγκεντρωτικής βιομηχανικής δομής, του λιγότερου κράτους, του αδιάκοπου περιορισμού του, έτσι ώστε όλο και περισσότερο να αποκεντρώνονται και να αποδυναμώνονται οι μεγα-δομές, η αδιαφάνεια και η αντιπροσώπευση και να ενδυναμώνεται η άμεση δημοκρατία²⁰.

Να σημειώσουμε όμως ότι η κατάργηση, "εδώ και τώρα", κάθε μορφής αντιπροσώπευσης και η αντικατάστασή της από μορφές άμεσης δημοκρατίας και αυτοδιεύθυνσης δεν είναι εφικτή.

Γιατί βέβαια ο κοινωνικός σχηματισμός δεν μπορεί να αποτελείται από μικρές παραγωγικές μονάδες και κοινότητες, στο βαθμό που πάντα θα υπάρχουν ευρύτερες κοινωνικές και παραγωγικές δομές, εθνικές και διεθνικές ενότητες, υπηρεσίες και υποδομές μεγάλης κλίμακας. Η αυτοκυβέρνηση, η άμεση δημοκρατία στο μικροεπίπεδο δεν είναι πραγματοποιήσιμη. Σε εθνικό επίπεδο διακυβέρνησης θα λειτουργεί η έμμεση δημοκρατία, η αντιπροσώπευση της κοινωνίας διαμέσου των εκλεγμένων τοπικών - περιφερειακών, κ.λπ, αντιπροσώπων. Το ζητούμενο είναι να περιορίζεται συνεχώς το επίπεδο της έμμεσης αντιπροσώπευσης, χωρίς βέβαια να είναι δυνατόν να εξαλειφθεί, με την επέκταση του αυτοδιαχειριστικού-κοινοτικού τομέα, της μικρής παραγωγικής μονάδας και των τοπικών θεσμών, εις βάρος του κρατικού τομέα και των γιγάντιων παραγωγικών μονάδων και θεσμών.

Οι συλλογικές κοινωνικές δραστηριότητες στη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου, θα αποτελέσουν μια πρώτη προσπάθεια περιορισμού του εμπορεύματος και των ανταλλακτικών αξιών, στο βαθμό που θα στηρίζονται σε μια εθελοντική-συνεργατική δραστηριότητα, σε αυτόνομες πρωτοβουλίες που θα γίνονται από

ευχαρίστηση, χωρίς οικονομικό σκοπό, θα είναι συμβολικές. Για παράδειγμα μια πολιτική²¹ συλλογικών εξοπλισμών σε κοινοτικό επίπεδο, κατά συνοικία ή σε συγκροτήματα κατοικιών (εργαστήρια για κατασκευές διαφόρων ειδών και επιδιορθώσεις - ξυλουργικές, μηχανικές κ.λπ), εξοπλισμοί που θα μπορούσαν να αυτοχρηματοδοτηθούν από τους ίδιους τους πολίτες, αποτελεί μια λύση προς την παραπάνω κατεύθυνση. Οι τεχνολογικές εξελίξεις έχουν δημιουργήσει σήμερα ως παραπροϊόντα μια σειρά από εναλλακτικά²², μικρής και μεσαίας κλίμακας, παραγωγικά μέσα, που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, χωρίς υψηλές γνώσεις, για το σκοπό αυτό. Συλλογικές εθελοντικές δραστηριότητες θα μπορούσαν επίσης να αναπτυχθούν προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης των συνοικιών, της δημιουργίας παιδικών σταθμών, βιβλιοθηκών, κοπερατίβων μεταφορών, μονάδων ανακύκλωσης, κέντρων για ηλικιωμένους, πολιτισμικών ομίλων, ομάδων αυτοβοήθειας, κ.λπ.

Όσον αφορά τώρα το μικρό παραγωγικό μέγεθος (μικρομεσαίες μονάδες), την παραγωγή μικρής κλίμακας²³, αυτή αποτελεί μια βιώσιμη λύση, που είναι δυνατόν να στηρίξει μια αποκεντρωμένη τοπική ανάπτυξη. Οι τεχνολογικές εξελίξεις - ανάπτυξη ευλύγιστων²⁴ μηχανών πολλαπλών χρήσεων, που παράγουν μικρές ποσότητες διαφοροποιημένων προϊόντων, δημιουργία δικτύων πληροφοριών που προσφέρουν πρόσβαση στις απαραίτητες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά των αγορών, τη ροή των παραγγελιών, τις τιμές κ.λπ - επιτρέπουν την υλοποίηση μιας αναπτυξιακής πολιτικής που να στηρίζεται στο τοπικό περιβάλλον και στο ενδογενές δυναμικό του (πρώτες ύλες -εργατικό δυναμικό - κοινωνικές ανάγκες). Η διεπιχειρησιακή συνεργασία, η συγκρότηση δικτύων μικρομεσαίων παραγωγικών μονάδων (ενώσεις παραγωγών κατά περιοχή ή κλάδο) και η συλλογική χρήση²⁵ σύγχρονων υποδομών (videotext - τράπεζες πληροφοριών, κ.λπ), ενισχύει περισσότερο την προοπτική μιας τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης. Η παραγωγή μικρής κλίμακας επίσης, σε σχέση με τη μεγάλη παραγωγική μονάδα, είναι περισσότερο ελεγχόμενη από τους εργαζόμενους, επιτρέπει τη γνώση της διαδικασίας παραγωγής του προϊόντος, την εναλλαγή σ' ένα ευρύ φάσμα εργασιακών καθηκόντων, κ.λπ.

Η οικοδόμηση βέβαια ενός αυτοδιαχειριζόμενου - συνεταιριστικού και κοινοτικού τρόπου παραγωγής, για να μην συνθλιβεί από τις κρατικές δομές και τις μεγάλες παραγωγικές μονάδες, χρειάζεται να επιδιώξει μια παραγωγική αυτοδυναμία, να ενισχύει τους μηχανισμούς αυτοτροφοδοσίας και αποδέσμευσης από τις δομές της μεγάλης βιομηχανίας (στον ενεργειακό τομέα για παράδειγμα η αξιοποίηση των ήπιων μορφών ενέργειας είναι απαραίτητη), να αξιοποιήσει το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και να επιδιώξει τη νομοθετική κατοχύρωση της σχετικής πάντα αποδέσμευσης του από την κεντρική διοίκηση²⁶. Στο μεσοπρόθεσμο χρονικό διάστημα και μέχρι την πραγματοποίηση του παραπάνω κοινωνικού μετασχηματισμού απαιτείται, σε αντίθεση με την ανεξέλεγκτη λειτουργία των δυνάμεων της αγοράς, η ενεργή ανάληψη από το δημόσιο τομέα της

έρευνας, του σχεδιασμού, του δανεισμού των επενδύσεων στα πλαίσια ενός επενδυτικού προγράμματος ενίσχυσης συγκεκριμένων κλάδων, της αποκέντρωσης και της εγχώριας παραγωγής. Η κοινότητα τελικά και η κοπερατίβα, η παραγωγή μικρής κλίμακας, αποτελούν κοινωνικοοικονομικούς χώρους όπου η εργασία και η κοινωνική δραστηριότητα μπορούν να χειραφετηθούν - να τεθεί με υλικούς όρους όχι απλά η αναδιανομή του εισοδήματος αλλά και η αλλαγή των αναγκών, του πολιτισμικού και καταναλωτικού μοντέλου - αλλά επίσης αποτελούν και μέσο διάλυσης των συγκεντρωτικών μεγαδομών - παραγωγικών και θεσμικών - χωρίς όμως οι μικρότερες αυτές ενότητες όπως σημειώσαμε να απαντούν το συνολικό πρόβλημα της μετάβασης. Όσο αφορά το επίπεδο των αναγκών εδώ απαιτείται ο αυτοπεριορισμός των καταναλωτικών αναγκών, της αδιάκοπης κατανάλωσης τεχνητών αναγκών, ένα μοντέλο ζωής περισσότερο λιτό και λιγότερο εμπορευματικό, με την μετατόπιση του συστήματος των αναγκών προς τις πολιτιστικές και συλλογικές.

Ο συνολικός κοινωνικός μετασχηματισμός απαιτεί επίσης αλλαγές και στο επίπεδο του χρόνου και της γνώσης²⁷ και επαναφέρει προς διερεύνηση το ζήτημα της τελικής σύγκρουσης.

Όσον αφορά το τελευταίο, χωρίς να αποκλείεται η πιθανότητα ο συνδυασμός της ανάπτυξης μιας παράλληλης αυτοθεσμimμένης κοινωνίας και ενός συνασπισμού κοινωνικοπολιτικών δυνάμεων να οδηγήσει σε μια κοινοβουλευτική πλειοψηφία που να θέσει τα θεμέλια ενός συνολικού μετασχηματισμού, η μετάβαση σ' ένα άλλο σύστημα αναγκών και κοινωνικής οργάνωσης δεν θα αποφύγει τις τοπικές αλλά και τη συνολική σύγκρουση με τις κυρίαρχες τάξεις. Θα είναι εκείνη η ιστορική στιγμή όπου η συνύπαρξη δύο κοινωνιών θα είναι αδύνατο να συνεχιστεί.

Να σημειώσουμε τέλος εδώ ότι για μια μεγάλη μεταβατική περίοδο, μέχρι ο πλούτος της κοινωνίας να ορίζεται από τον ελεύθερο χρόνο και τις εθελοντικές, αυτόνομες, χωρίς τον σκοπό της επιβίωσης δραστηριότητες, η εργασία θα είναι παρούσα ως ορίζουσα την ανθρώπινη υπόσταση, και η εγκατάλειψη²⁸ του μετασχηματισμού της, γιατί είναι καταναγκαστική και αλλότρια, θα σημαίνει εγκατάλειψη του συνολικότερου εγχειρήματος του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Η απελευθέρωση όμως της εργασίας προϋποθέτει τη διευρυμένη πρόσβαση των εργαζόμενων στην γνώση, γιατί όσο η γνώση βρίσκεται στην κατοχή των κυρίαρχων τάξεων - σε μια ιστορική μάλιστα φάση που αποτελεί την κύρια παραγωγική και κοινωνική δύναμη (είτε ως παραγωγή και χρήση του εμπορεύματος γνώσης είτε ως πρώτη ύλη, για τη συγκρότηση των μηχανισμών ελέγχου) - τόσο κάθε εγχείρημα αυτοδιαχείρισης²⁹ θα είναι ανέφικτο.

Όλες οι προσπάθειες μέχρι σήμερα για την αυτοδιαχείριση και τον εργατικό έλεγχο της διαδικασίας παραγωγής εξαντλήθηκαν στην αλλαγή του καθεστώτος ιδιοκτησίας - από την ατομική ιδιοκτησία στην κρατική ή συνεταιριστική - για να αποδειχθεί ότι όσο η εργατική τάξη ήταν αποκομμένη από τις

πηγές της γνώσης, είχε χαμηλή ειδίκευση και δυνατότητα λήψης αποφάσεων, τόσο η αλλαγή του καθεστώτος ιδιοκτησίας δεν συνιστούσε κοινωνικοποίηση και συλλογικό έλεγχο στη διαδικασία παραγωγής. Η εργατική τάξη δεν μπορεί να αυτοδιαχειριστεί την παραγωγή του κοινωνικού πλούτου όσο δεν είναι κάτοχος της γνώσης που απαιτείται για την παραγωγή του. Γι' αυτό και ενώ η ιδιοκτησία είχε τυπικά (νομικά) μεταβιβαστεί - βλέπε ανατολικές κοινωνίες - από το ατομικό στο συλλογικό, ο έλεγχος, η διαχείριση της διαδικασίας παραγωγής παρέμεινε στα χέρια των κατόχων της γνώσης, των διευθυντικών στελεχών και των διανοομένων. Η αλλαγή λοιπόν των συσχετισμών στην κατοχή της γνώσης είναι απαραίτητος όρος για το ουσιαστικό και όχι το τυπικό πέρασμα των μέσων παραγωγής στα χέρια των άμεσων παραγωγών.

Η αναπαραγωγή της ηγεμονίας των κυρίαρχων τάξεων στην πραγματικότητα λοιπόν θεμελιώνεται και πάνω στην αποστέρηση των κατώτερων τάξεων από τις γνώσεις, τόσο στο επίπεδο της παραγωγής³⁰, όσο και σ' αυτό της συνολικής κοινωνικής διαχείρισης. Έρα η υποτίμηση αυτής της παραμέτρου οδηγεί τις κυριαρχούμενες τάξεις, τόσο στο επίπεδο της παραγωγής, να είναι υποχρεωμένες για πολλά χρόνια να έχουν ανάγκη τεχνικούς, ειδικούς, διευθυντές και επιστήμονες, όσο και στο επίπεδο της πολιτικής, να έχουν ανάγκη από ειδικούς και αυτοί δεν είναι άλλοι από το κόμμα. Η απάντηση που δόθηκε σ' αυτό το αδιέξοδο από την κλασική μαρξιστική παράδοση ήταν ότι η πολιτική δικτατορία³¹ του προλεταριάτου θα υπερκεράσει την κοινωνική υποδεέστερη θέση του. Η πραγματικότητα βέβαια έδειξε ότι το αδιέξοδο δεν λύθηκε, αλλά αντίθετα η εργατική τάξη παρέμεινε μια υποδεέστερη τάξη, όσο ήταν αποκομμένη από την γνώση και γιατί η εξάλειψη της αστικής τάξης δεν οδήγησε στην εξάλειψη του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας. Γεγονός που οδήγησε σε ένα νέο διαφορισμό μεταξύ διευθυντών και διευθυνόμενων, τεχνοκρατών και εκτελεστών εργατών.

Ο Μαρξ είναι γνωστό ότι ήδη από το εβραϊκό ζήτημα έδειξε ότι ο διαφορισμός της κοινωνίας σε κοινωνία ιδιωτών και πολιτική κοινωνία, αποτελεί έκφραση του αστικού δικαίου, γεγονός που σημαίνει ότι το ξεπέραςμα της πολιτικής αλλοτρίωσης θα έρθει μέσω της κατάργησης της ιδιωτικής και πολιτικής σφαίρας, την κατάργηση της πολιτικής. Αναφέρει ο Μαρξ χαρακτηριστικά: "Μόνο όταν ο πραγματικός ατομικός άνθρωπος ενσωματώσει τον αφηρημένο πολίτη στον εαυτό του ... μόνο όταν ο άνθρωπος αναγνωρίσει και οργανώσει τις δυνάμεις του σαν κοινωνικές δυνάμεις έτσι ώστε η κοινωνική δύναμη να μην διαχωρίζεται πλέον απ' αυτόν με την μορφή της πολιτικής δύναμης, τότε μόνο θα ολοκληρωθεί η ανθρώπινη χειραφέτηση".³² Η κριτική όμως αυτή της πολιτικής επανάστασης από τον Μαρξ και η συνηγορία υπέρ της κοινωνικής επανάστασης, η υποτίμηση του πολιτικού φαινομένου, μετατρέπεται σε υποτίμηση του κοινωνικού και υπερτίμηση του πολιτικού, όταν θεωρεί ότι αρκεί η συντριβή της εξουσίας της αστικής τάξης για να θεμελιωθεί μια κοινωνία μετάβασης προς την χειραφέτηση, χωρίς την αλλαγή των όρων που καθιστούν την εργατική τάξη μια

υποδεέστερη κοινωνική τάξη.

Η υπέρβαση τελικά της ατομικής ιδιοκτησίας δεν αφορά απλά την απαλλοτρίωση της από τους ιδιώτες καπιταλιστές, αλλά κυρίως τη δυνατότητα της διαχείρισης της παραγωγής. Την κατοχή δηλαδή των ειδικών γνώσεων που απαιτούνται από το στάδιο της σύλληψης, του σχεδιασμού, της λειτουργίας και ανανέωσης των μέσων παραγωγής, μέχρι την κατοχή των γενικών γνώσεων που απαιτούνται για τον έλεγχο της συνολικής παραγωγικής διαδικασίας (όχι στενή ειδίκευση³³), των συνολικών κοινωνικών αναγκών, της ικανότητας διοίκησης και λήψης αποφάσεων. έτσι ώστε η συλλογική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής να αποκτήσει ουσιαστικό περιεχόμενο διαμέσου της συλλογικής ιδιοκτησίας στη γνώση.

Η συλλογική πρόσβαση του υποκειμένου στην γνώση³⁴, η συμμαχία γνώσης και εργασίας, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα κάθε εγχειρήματος μετάβασης, όπως η κατοχή της γνώσης και της επιστήμης από τους αστούς καθόρισε σημαντικά την ανατροπή του φεουδαρχισμού.

Σημειώσεις

1. J. Schmierer, Το ριζοσπαστικό και το ορθολογικό, *Οικοτοπία*, τ.3, 1989, σελ. 49- 50.
2. Η αστική τάξη τότε συμμαχούσε με τους αγρότες και τους εργάτες ενάντια στους ευγενείς και τότε με το βασιλιά ή με τους ευγενείς ενάντια στους εργάτες. Στην Αγγλία ο Κρόμγουελ για να αντιμετωπίσει την εξέγερση των Levellers (εξισωτές), των Diggers (σκαφτιάδες) και των μικροαστών, που διεκδικούσαν δημοκρατικά δικαιώματα, συμμαχούσε με τους ευγενείς, ενώ στη Γαλλία η αστική τάξη συμμαχούσε με τα πληβειακά και μικροαστικά στρώματα ενάντια στον βασιλιά και τους ευγενείς. Βλέπε: Γ. Καραμπελιάς, *Ούτε θεός ούτε Ιστορία*, Κομμούνια, 1987, σελ. 182-183.
3. Κ. Μαρξ, *Εκλογή από τις Grundrisse*, Α/ συνέχεια, 1983
4. Βλέπε: Ι.Η. Ρίμα, *Ιστορία της οικονομικής ανάλυσης*, Gutenberg, 1983, σελ. 316
5. Ρ. Χίλτον, κ.ά. *Η μετάβαση από τον φεουδαλισμό στον καπιταλισμό*, Θεμέλιο, 1982, σελ. 38 (από την εισαγωγή).
6. Η περιφέρεια οικογένεια των Μεδίκων είχε εξειδικευτεί στις συναλλαγές ξένου συναλλάγματος και στην πραγματοποίηση συναλλαγών με συναλλαγματικές. Βλέπε: Ι.Η. Ρίμα, οπ.π., σελ. 32.
7. Το σύστημα της ανάθεσης αποτέλεσε την αρχή του καταμερισμού της εργασίας, της αποξένωσης του εργαζόμενου από το προϊόν που παράγει. Βλέπε: Ε.Η. Τυμπα, *Ευρωπαϊκή οικονομική Ιστορία*. Gutenberg, τόμος 1, 1978, σελ. 294.
8. Ε.Π. Τόμσον, *Χρόνος, εργασία και βιομηχανικός καπιταλισμός*, Κατσάνος, 1983
9. Βλέπε α) Ι. Στάλιν, *Ζητήματα Λενινισμού*, Αναγνωστίδης, 1974 Αθήνα, β) Ε. Μπαλιμπάρ, *Για την δικτατορία του προλεταριάτου*, Οδυσσεάς, 1978 Αθήνα.
10. Ο Μαρξ είναι γνωστό ότι δεν επεξεργάστηκε μια θεωρία μετάβασης, έβλεπε όμως στην ανάπτυξη εργατικών συνεταιρισμών στην παραγωγή τα νέα κύτταρα, τα παραδείγματα μιας μελλοντικής κοινωνίας, άποψη όμως που δεν ανέλυσε περισσότερο και οι δε επίγονοι δεν την θεώρησαν άξια λόγου. Βλέπε περισσότερο στο Μ. Godelier, *Η θεωρία της μετάβασης στο Μαρξ*, Gutenberg, Αθήνα 1987, σελ. 34.

11. Β. Λένιν, *Κράτος και επανάσταση*, Αναγνωστάκης, Αθήνα, 1975
12. Η πολιτική διαμεσολάβηση είτε ως κεντρική σύγκρουση είτε ως μεταρρύθμιση και κοινοβουλευτική διαχείριση αποτελεί μια αδιαφανή εκπροσώπηση της κοινωνίας από το κόμμα-κράτος.
13. Να σημειώσουμε εδώ ότι τα ουτοπιστικά οράματα μετάβασης χαρακτηρίζονται από μια εσχατολογική λογική, από την αναζήτηση του τέλους, του επίγειου παράδεισου, στον οποίο θα συντελεστεί η άρση κάθε αλλοτρίωσης και το άτομο θα ταυτιστεί με το σύνολο. Η ιστορία όμως και η κοινωνία δεν έχουν τέλος, ο αντικειμενικός και ο υποκειμενικός κόσμος δεν θα ταυτιστούν ποτέ και αυτό είναι ο πλούτος και η τραγικότητα της ανθρώπινης ύπαρξης. Για τον θεολογικό χαρακτήρα των ουτοπιστικών οραμάτων βλέπε: α) Κ. Παπαϊωάννου, *Η αποθέωση της ιστορίας*, Εναλλακτικές εκδόσεις, 1992, Αθήνα, β) Κ. Παπαϊωάννου, *Χέγκελ*, Εναλλακτικές εκδόσεις, 1992, Αθήνα.
14. Βλέπε την επαναδιατύπωση του σοσιαλδημοκρατικού μεταρρυθμιστικού δρόμου στο: Π. Γκλιτζ, *Μανιφέστο ευρωπαϊκής αριστεράς*, Οδυσσεάς, Αθήνα, 1987.
15. Ο Ρ. Μπάρο είναι από τους πρώτους που διατύπωσε την αντίληψη της οικοδόμησης μιας αυτοθεσμιμμένης κοινωνίας, σε συνεταιριστική-κοινοτική βάση. Βλέπε: Ρ. Μπάρο, *Θα συνεχίσω το δρόμο μου*, Θεωρία, 1982, σελ. 53-55.
16. α) D. Lyon, *New Technology and the limits of Luddism*, *Science as Culture*, No 7, 1989. σελ. 122-133
β) Μ. Bookchin, *Προς μια απελευθερωτική τεχνολογία*, Διεθνής Βιβλιοθήκη, 1983, Αθήνα
γ) Λ. Μάμφοντ, *Ο μύθος της μηχανής*, Υψίλον, 1985
17. Η αστική τάξη δεν θεσμοθέτησε ποτε και πουθενά με τη θέλησή της την καθολική ψηφοφορία, δεν αποδέχτηκε τις συνδικαλιστικές ελευθερίες, την κοινωνική ασφάλιση, κ.λπ. Στην Αγγλία συμάχησε πάνω από διακόσια χρόνια με τους ευγενείς και την βασιλεία ενάντια στον λαό και ήταν οι χαρτιστές εργάτες που πάλεψαν για την καθολική ψηφοφορία. Η αστική δημοκρατία, το κράτος πρόνοιας, υπήρξαν πάντα μια μορφή ταξικού συμβιβασμού ανάμεσα στην αστική τάξη, τα μικροαστικά και πληβιακά στρώματα, ήταν αστική με την έννοια, ότι από μια στιγμή και μετά η αστική τάξη κατείχε την πρωτοκαθεδρία. Βλέπε: Γ. Καραμπελιάς, *Αστική και προλεταριακή δημοκρατία στην Μαρξιστική θεωρία και πρακτική*, *Λεβιάθαν*, τ.3, 1989, σελ. 137.
18. Α. Νεγκρι, *Από τον εργάτη μάζα στον κοινωνικό εργάτη*, Κομμούνια, 1983, σελ. 20
19. J. Schmierer, *οπ. π.*, σελ. 50.
20. Α. Γκορζ, ο σοσιαλισμός και η οικολογική αναδιάρθρωση της κοινωνίας. *Νέα οικολογία*, Τ. 93-94, Ιούλιος-Αύγουστος 1992, σελ. 48-49.
21. Α. Γκορζ, *Οι δρόμοι του παραδείσου*, Κομμούνια, 1986, σελ. 148-149.
22. *Οι επιστήμες σήμερα* (συλλογή άρθρων), Ροές, 1987, Αθήνα.
23. Η παραγωγή μικρής κλίμακας διαμέσου των αυτοματοποιημένων συστημάτων και τα τοπικά δίκτυα μικρομεσαίων επιχειρήσεων, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη συστημάτων ταχύτατης μεταφοράς της πληροφορίας, μπορούν να αποτελέσουν σ' ένα βαθμό τη λύση για την ανάπτυξη των χωρών του νότου. Και λέμε σ' ένα βαθμό γιατί η ανάπτυξη των αναπτυσσόμενων χωρών δεν θα προέλθει μόνο από τον τεχνολογικό παράγοντα. Οι χώρες αυτές, ανεξάρτητα από το αν πέρασαν από το φορντιστικό στάδιο ανάπτυξης, τη μαζική παραγωγή, είναι δυνατό να στηρίξουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας τους στις ευλύγιστες μηχανές πολλαπλής χρήσης, στην παραγωγή μικρών ποσοτήτων διαφοροποιημένων προϊόντων με έμφαση στην ποιότητα και την έγκαιρη ανταπόκριση στις διακυμάνσεις της αγοράς, έτσι ώστε το μικρό μέγεθος των

επιχειρήσεων τους και η μικρή εσωτερική τους αγορά να μην αποτελούν μειονέκτημα. Η χρήση άλλωστε των νέων τεχνολογικών συστημάτων, λόγω της ριζικής διαφοράς τους με τα συμβατικά μέσα παραγωγής, δεν απαιτεί την ύπαρξη προηγούμενης εμπειρίας, ειδικοτήτων, οργανωτικής πείρας, να έχει τελικά κατ' ανάγκη κάποια χώρα περάσει από το αναπτυσσόμενο βιομηχανικό στάδιο.

24. Βλέπε α) A. Pollert, *Dismantling flexibility, capital and class*, No 35, 1988,

β)-Μ. Κοριά, *Ρομποτική, Α/ συνέχεια*, 1988. Αθήνα

25. Α. Λυμπεράκη, *Ευέλικτη εξειδίκευση*, Gutenberg, 1991, Αθήνα.

26. Η νομοθετική κατοχύρωση θα προέλθει βέβαια και από τις πολιτικές συμμαχίες, την παρέμβαση στους επίσημους κρατικούς θεσμούς (κοινοβούλιο κ.λπ), την αποτύπωση δηλαδή στο κράτος των συσχετισμών δύναμης.

27. T.M. Suzuki, *Capitalism in the Computer age*, *New Left Review*, 1986, σελ. 85

28. Τη λαθεμένη αυτή αντίληψη διατυπώνει ο Α. Γκορζ στο: *Αντίο Προλεταριάτο*, Νέα Σκέψη, Αθήνα, 1986.

29. Όταν ο Λένιν στο Κράτος και Επανάσταση περιέγραψε το μελλοντικό σοσιαλιστικό κράτος ως μια αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία, που και η μαγείρισσα θα μπορούσε να το διοικήσει, στην ουσία περιγράφει μια αυταπάτη ή μια ηθελημένη απόκρυψη μιας βασικής αλήθειας. Η μαγείρισσα όσο παραμένει μαγείρισσα ως κοινωνικός ρόλος και ως επίπεδο μόρφωσης, δεν μπορεί τίποτε να διοικήσει. Και λέμε για αυταπάτη ή ηθελημένη απόκρυψη γιατί οι κυριαρχούμενες τάξεις, με δεδομένη την αδυναμία τους να διαχειριστούν συλλογικά την παραγωγή και την κοινωνία, αφού δεν είχαν τις γνώσεις για το αντικείμενο που ήθελαν να διαχειριστούν, θα άφηναν, όπως και έκαναν, την εκπροσώπηση των συμφερόντων τους και της διαχείρισης στους διανοούμενους και τα κομματικά στελέχη, ως τους συλλογικούς "εκπροσώπους" της τάξης, βλέπε τους νέους εξουσιαστές.

30. Ο Τεύλορισμός -Φορντισμός (κατακερματισμός εργατικής γνώσης - αποειδίκευση - αλυσίδα παραγωγής) αποτέλεσε το μεγαλύτερο ιστορικό εγχείρημα του κεφαλαίου με στόχο να απαλλοτριωθεί η γνώση που κατείχαν οι εργάτες- τεχνίτες, να ελεγχθεί ο ρυθμός δουλειάς τους και να επιβληθεί η χρονικότητα του κεφαλαίου, η κυριαρχία της νεκρής εργασίας πάνω στην ζωντανή. Βλέπε περισσότερα στο: Μ. Κοριά, *Ο εργάτης και το χρονόμετρο*, Κομμούνια, 1986, Αθήνα.

31. Ε. Μπαλιμπαρ, οπ.π.

32. Κ. Μαρξ, *Το Εβραϊκό ζήτημα*, Εκδ. Οδυσσεάς, 1978.

33. G. Friedman, *Που τραβάει η ανθρώπινη εργασία*, Κάλβος, 1984, σελ. 280.

34. Στα πλαίσια μιας στρατηγικής ενίσχυσης της συλλογικής πρόσβασης των εργαζομένων στην γνώση απαιτείται: α) οι εργαζόμενοι να έχουν την δυνατότητα μέσω πληρωμένων εκπαιδευτικών αδειών να παρακολουθούν μαθήματα στο πανεπιστήμιο, να επιμορφώνονται στους χώρους δουλειάς, κ.λπ. β) να κατοχυρωθεί η δυνατότητα συμμετοχής των εργαζομένων στο επίπεδο του σχεδιασμού του προϊόντος, της επιλογής της τεχνολογίας και των συστημάτων οργάνωσης όπως και η εναλλαγή στα πόστα δουλειάς, γεγονός που θα διευρύνει την ικανότητα των εργαζομένων για συνολική γνώση της παραγωγής. γ) οι συλλογικοί κοινωνικοί φορείς (σωματεία, τοπική αυτοδιοίκηση, συνεταιρισμοί, κ.λπ) για να αποδυναμώσουν το ιδιωτικό μονοπώλιο της γνώσης-πληροφορίας, πρέπει να προσανατολιστούν σ' ένα μοντέλο συλλογικής πρόσβασης των μελών τους στην γνώση, μέσω της δημιουργίας ερευνητικών κέντρων, τραπεζών πληροφοριών κ.λπ.